

Българскиятъ въпросъ въ международната политика

(дипломатически бѣлѣжки)

За Европа българскиятъ въпросъ съществува отъ 1876 г. Нашето възраждане мина незабѣлвано отъ чуждия свѣтъ. То бѣ единъ малкъ епизодъ отъ тоя тъменъ хаосъ, въ който вѣритѣ и племената се блѣскагъ въ Платокъ. Името на България бѣ неизвѣстно за широката публика на Западъ даже като географически терминъ. Когато негодуващиятъ гласъ на Гладстона се издигна срѣщу турскитѣ кланета, въ Европа се питаха, кждѣ е България, и не можеха да я памѣрятъ на картата. Това търсене на България въ пространството даде поводъ на една салонна игра, която биде наречена „Cherchez les Bulgares“.

Българското име, обаче, скоро слѣдъ това стана популярно и отъ тогава до сега, за добро или за зло, то не е прѣстанало да шуми въ свѣта.

Тази извѣстность не се дължи на земата ни, тѣй малка, на културата ни, която не е дала грѣмки имена, на производството ни, ограничено главно въ плуга и ралото. Качествата на като народъ сж здрави, но нѣматъ този блѣсъкъ, който поразява. Военитѣ ни позриси дадоха обаяние на българското име, но България занимаваше свѣта прѣци тѣхъ, и безъ тѣхъ тя личеше постоянно на дневния редъ на европейскитѣ въпроси.

Истината е, че България дължи вниманието, обърнато къмъ нея, на важното географическо положение, което заема и което я тура въ съприкосновение съ голѣмитѣ международни интереси въ Балканския полуостровъ.

Голѣмигѣ международни интереси въ Балканския полуостровъ сж четири: устията на Дунава, Цариградъ и Пролианитѣ, равновѣсието въ Срѣдиземно море и Вардарската долина съ Солунъ. Тѣ сж опредѣляли, въ една или друга смисль, значението на България въ голѣмата европейска политика и сж ни давали особено мѣсто въ смѣткитѣ и плановетѣ на великитѣ сили.

Въ тѣзи кратки бѣлѣжки не е възможно да се развие напълно това становище. Лесно е, обаче, да се прослѣди неговата истинность въ главнитѣ периоди на новата ни история.

Ще почнемъ съ нашето освобождение. Нѣма никакво съмнѣние, че въ войната отъ 1877-78 год. имаше избликъ отъ безкористно въздушевление на руския народъ. Личното благородство на Александра II, който ще остане въ историята като една отъ най-свѣтлигѣ фигури на своето врѣме, е тоже вѣнъ отъ всѣки споръ. Но не може да се отречатъ политическитѣ съображения, които движеха Русия.

Френскиятъ историкъ Сорелъ казва въ едно отъ своитѣ съчинения: „Откато турцитѣ сж въ Европа, съществува единъ източенъ въпросъ; откато Русия е велика сила, тя се стрѣми да разрѣши тоя въпросъ въ своя полза.“ Войната за нашето освобождение бѣ едно продължение отъ редицата походи, които Русия бѣ периодически прѣдприемала за осъществяването на своята политика на Изтокъ. Тази традиционна политика прѣслѣдваше, както е общезвѣстно, завладяването на Цариградъ и Дарданелитѣ. Едно непосредствено приложението на тази програма бидейки невъзможно, поради завистьта и съпротивлението на нѣкои велики сили, Русия се надѣваше, че, по околентъ пжтъ, чрезъ България ще може да се приближи до сжщата цѣль. Въ тази смисль съз-

даването на една обширна могъща българска държава служеше и на руските голѣми интереси.

Тъкмо по това съображение, обаче, срѣщу съществуването на Санъ-Стефанска България се повдигнаха вѣковнитѣ съперници на Русия — англичанитѣ. Чрѣзъ своя дипломатически натискъ тѣ наложиха едно коренно ограничение на начертаното отъ руското оръжие дѣло. Боейките се, да не би на нашия брѣгъ Русия да установи една морска база, отъ която да застрашава английското надмощие въ Сръдиземно море, Англия ни изключи отъ Архипелага. За да отстрани българското оръжие отъ стратегическата защита на Цариградъ, тя тласна къмъ сѣверъ българската граница, която стигаше до Люле-Бургасъ и по на западъ отдѣли Източна Румелия отъ княжеството.

Въ своето усилие да разрушатъ велика България, създадена отъ Русия, англичанитѣ намѣриха енергиченъ съюзникъ въ лицето на Австрия. Съперничеството на Австрия съ Русия не бѣ за Цариградъ и за господството въ Сръдиземно море. Спорътъ между тия двѣ държави бѣ за Балканския полуостровъ, взетъ изцѣло. Стрѣмежитъ на Австрия бѣ да стигне, чрѣзъ Вардарската долина, до Солунъ. Съ влизането на Македония въ българскитѣ прѣдѣли срѣщу тази австрийска амбиция се издигаше вече една мощна прѣграда: Санъ-Стефанскиятъ договоръ значеше слѣдователно една ликвидация на голѣмата австрийска политика въ Балканския полуостровъ. Сама Австрия едва ли щѣше да бжде въ състояние да отстрани този руски ударъ; но тя стумѣ да се възползува отъ владѣщето въ Лондонъ настроение и, съ помощта на Англия, откъсна Вардарската долина отъ Българското княжество.

Тя сж причинитѣ, по които Санъ-Стефанска България, основана върку принципа на народноститѣ, остана, слѣдъ Берлинския конгресъ, едно малко княжество между Дунава и Балкана. Ако България не бѣ на пътя за Цариградъ, Русия нѣмаше, само отъ славянско милосърдие, да се вдига за освобождението ѝ; ако не бѣше страхътъ отъ Русия, Англия нѣмаше да иска нашето разчленение; ако прѣзъ Вардарската долина не минаваше единъ отъ голѣмитѣ търговски пѣтища на Европа, Австрия нѣмаше да наложи да ни се отнеме Македония.

Опасноститѣ и прѣимуществата на нашето географическо положение трѣбваше да се проявятъ и въ послѣдующитѣ периоди на новата българска история. Най-интересенъ е въ туй отношение моментътъ, прѣдизвиканъ отъ съединението.

Руската дипломатия, злѣ освѣдомена, както винаги, бѣ помислила, че пловдивскиятъ прѣвратъ е едно авантюристическо дѣло на князь Александра и веднага зае враждебна позиция спрѣмо това събитие. Макаръ Александръ III да бѣ се прованесълъ прѣдъ българската делегация, която му се прѣдстави въ Копенхагенъ, че, „за разединение и дума не може да става,“ историята свидетелствува, че руската дипломатия направи всичко възможно, за да осуети отъ страна на великитѣ сили едно признание на свършения фактъ. Тъкмо противоположно становище зае Англия: щомъ стана ясно, че Русия е противъ Съединението, Англия се обяви за него. Лондонскиятъ кабинетъ, който седемъ години по-рано бѣ рѣшенъ да отиде до война, ако Русия не се откаже отъ Санъ-Стефанска България, сега се застѣпваше съ послѣдна енергия за станалото удвоение на княжеството.

Въ тия седемъ години станала ли бѣ нѣкаква промѣна въ тенденцитѣ на английската политика въ Изтокъ? Ни най-малко. Промѣнена бѣ само обстановката: въ 1878 год. убѣждението въ Европа бѣ, че България ще бжде авангардъ на Русия по пътя за Цариградъ; въ 1885 год. англичанитѣ върваха вече, какво отъ България ще могатъ да образуватъ една силна прѣграда срѣщу руския гласъкъ къмъ Цариградъ.

Прѣзъ цѣлото врѣме на Стамболовата диктатура, България, въ нейната роль на прѣграда срѣщу руската политика, намираше опора въ западнитѣ сили.

Много повече отъ Турция, България се считаше тогава за защитница на Цариградъ и Дарданелитѣ. Нейната цѣна бѣ, при тази роль, толкова голѣма, че тя стана оста на политиката на западна Европа въ Изтокъ. На това изключително положение на България прѣзъ този периодъ се дължатъ — като не се забравя, разбира се, влияието на могъщата личност на Стамболова — голѣмитѣ успѣхи постигнати отъ нашата национална политика.

Падането на Стамболова имѣ единъ непосредственъ резултатъ: то улесни разрѣшението на дългата криза, въ която се намираше държавата ни поради непризнатия отъ силитѣ нейнъ князь. Но съ възврѣщането на България къмъ международното положение, опрѣдѣлено ней отъ договоритѣ, уталожи се и тази борба на влияния въ Балканския полуостровъ, на която нашата страна бѣ станала една отъ главнитѣ пружини и която правеше отъ народа ни факторъ въ европейската политика.

Кабинетътъ на Д-ръ Стоилова не само не скърбѣше за тази промѣна, но тъкмо на нея основаваше своята политика: той желаше една България, която да стои на страна отъ играта на международнитѣ съперничества, за да се посвети на вътрѣшния си напрѣдъкъ. Въ тази смисълъ трѣбва да се разбира прочутото заявление на Д-ръ Стоиловъ, че правителството иска да направи отъ България една Белгия на Изтокъ.

Австро-руското споразумѣние, започнато на 1896 и прогласено една година по-късно слѣдъ свикването на двамата императори, не можеше освѣтъ да улесни политиката, която Д-ръ Стоиловъ си бѣше начерталъ, ако други проблеми не бѣха дошли да усложнятъ първоначалната му задача. За да може да стане една Белгия на Изтокъ, едно бѣ необходимо на България: да се тури край на македонския въпросъ. А тъкмо слѣдъ падането на Стамболова македонскиятъ въпросъ почна да влиза въ своята остра фаза. Възстанието отъ 1895 година откри за България една нова криза, която отъ тогава не е изчезнала и до днесъ.

Въ първата своя фаза, която отива отъ 1895 год. до 1902 год., македонското движение даде на България въ Балканския полуостровъ едно положение видно, но което бѣ — ако можемъ тъй да речемъ — отрицателно: силитѣ се занимаваха много съ нея, но съ цѣлъ да я отклонятъ отъ всѣко участие въ революционната пропаганда въ Македония. Възстанието отъ 1902 год., като постави македонския въпросъ прѣдъ Европа, даде отново на България една голѣма роль, защото тя я тури въ съприкосновение съ единъ голѣмъ европейски въпросъ: Вардарската долина съ Солунъ.

Отъ 1885 до 1894 год. България заемаше въ Европа едно политическо положение опрѣдѣлено отъ борбата между Русия и нейнитѣ исторически съперници. Отъ 1902 год. насамъ значението на България въ международната политика произлизаше вече отъ стремлението на Англия и Франция — първоначалнитѣ членове на Съглашението — да спратъ гласъка на германизма насоченъ чрѣзъ Вардарската долина къмъ Егейското море. За тѣзи двѣ сили македонскиятъ въпросъ не бѣ нищо друго, освѣтъ една възможность да се издигне прѣграда срѣщу австро-германската политика по пътя ѝ къмъ Солунъ.

Тревогата противъ домогванията на Австро-Унгария и Германия къмъ Солунъ биде повдигната въ Парижъ и Лондонъ едва въ послѣднитѣ годни на миналия вѣкъ. Но прѣдвидливитѣ умове бѣха прѣдугадили тази опасность много по-рано. Още въ 1887 год. френскиятъ дипломатъ баронъ д' Аврилъ, въ своето класическо съчинение върху Берлинския конгресъ, пишеше, че Англия извърши една велика грѣшка, като унищожи Санъ-Стефанска България, защото, ако българитѣ не се настанятъ въ Солунъ, тамъ ще се настанятъ австро-унгарцитѣ. „Трѣбва още сега да прѣдвиждаме, пишеше той, че при идущата криза английската флота нѣма да отиде вече въ Мраморно море, но въ Солунския заливъ. Въ 1878 г. Англия сложи ржка на голѣмия си мечъ, за да попрѣчи на Русия да

създаде истинската България. Въ хилядо осемстотинъ или въ 1900 и толкова год. може да се случи, щото тя да извади съвсѣмъ ножа отъ ножницата, въ съюзъ съ Русия, за да възстанови, въ удовлетворение на единъ английски интересъ, това, което бѣ осуетила на Берлинския конгресъ. На край ще повтори: Европа трѣбва да избере едно отъ двѣтъ — или София да се спусне къмъ Солунъ, или Берлинъ^а.

Едно коренно поправяне на извършената въ 1878 год. грѣшка не бѣ вече възможно безъ война; но, съ дипломатически сръдства, можеше да се постигне едно друго разрѣшение, което да даде на Англия и Франция солидни гаранции сръщу австро-германския *Draug nach Osten*: една автономна Македония подъ международенъ контролъ.

Въ Балканския полуостровъ само една държава бѣше съгласна съ тази формула — България; Сърбия и Гърция бѣха безусловно враждебни на идеята за автономия. Отъ това сходство между нашата национална политика и интереситѣ на Франция и Англия произлизаше особеното положение, което България имаше прѣдъ тия двѣ сили. Безъ съмнѣние, Сърбия, по своето географическо положение, можеше да бжде първата отбрана сръщу устрема на германизма къмъ Солунъ, но сръбската политика не бѣ още опрѣдѣлена по начинъ, щото да иде въ помощъ на насокитѣ идящи отъ Парижъ и Лондонъ.

Откато първомъ Италия и слѣдъ нея Русия се присъединиха къмъ програмата на Франция и Англия за една автономна Македония, значението на България още по-вече порасна. Може да се каже, че прѣзъ пролѣтътъ на 1908 год. ние имаме въ очитѣ на Съглашението едно привилегировано положение като балканска държава.

Избухването на младотурската революция постави Европа прѣдъ нови задачи. На македонския въпросъ се тури край. Между великитѣ Сили се очертаваха вече съревнования отъ друго естество: коя отъ тѣхъ ще настани своето влияние въ Цариградъ. Между туй изкочиха двѣ изненади: прогласяването на българската независимостъ и присъединението на Босна и Херцеговина къмъ Австро-Унгария. Тия двѣ събития, прѣдизвикани отъ различни причини, но станали едновременно, имаха върху европейската политика въ Изтокъ и дори върху общитѣ отношения на великитѣ сили едно рѣшително влияние, размѣритѣ и трайността на които ставатъ и до сега всѣки день по-очевидни.

Босна и Херцеговина бѣха окупирани отъ Австрия още въ 1878 год. и отъ тогава се намираха въ пълно нейно влияние. Съ присъединението имъ къмъ империята не се измѣняваше въ нищо фактическиятъ редъ на нѣщата въ тия двѣ области, но се нарушаваше флагрантно единъ международенъ актъ: Берлинскиятъ договоръ.

Въ международното право съществува правилото, че никоя държава не може да измѣни, на своя воля, еднолично, единъ договоръ безъ съгласието на другитѣ договорящи страни. Въ 1871 год., за да измѣнятъ постановленията на Парижкия договоръ, които налагаха известни военни ограничения на Русия въ Черно Море, стана нужда да се свика една конференция на великитѣ сили въ Лондонъ. Австрия не държа смѣтка за европейския концертъ: тя поиска да му наложи единъ свършенъ фактъ.

Дълбокото възбуждане, съ което биде посръщнато присъединението на Босна и Херцеговина, не се дължеше само на това, че съ него Австро-Унгария бѣше направила една революционна крачка. Постъпката на Австро-Унгария имаше и друго значение, още по-важно. Отъ нѣколко години вече, между Съглашението отъ една страна, и Австро-Германия отъ друга, се водѣше единъ дуелъ за дипломатическо надмощие въ Европа. Дуелътъ бѣше почнатъ по въпроса за Мароко, кждѣто Германия направи опитъ да унизи Франция. Присъединението на Босна и Херцеговина се явяваше сега като втора схватка на сж-

ция дуелъ, само че на другъ теренъ. Въ Мароко ударътъ бѣ насоченъ срѣщу Франция; въ Босна Херцеговина той изглеждаше отправенъ срѣмо Русия.

Единъ личенъ елементъ доде да прибави къмъ тоя конфликтъ своята примѣса на язвителностъ. Прѣди присъединението на Босна-Херцеговина, Изволски се бѣше срѣщналъ съ баронъ фонъ Еренталъ въ Бухлау; подиръ това свиждане, огивайки въ Парижъ, той бѣ казалъ, че положението въ Изтокъ е съвсѣмъ спокойно и че мълвата за нѣкакви намѣрения на Австрия е празна. Единъ деаъ слѣдъ тая успокоителни уверения дойде като грѣмъ извѣстието отъ Виена. Рускиятъ министъръ на външнитѣ работи мина прѣзъ Европа като наивенъ човѣкъ, когото австрийскиятъ му колега лесно бѣ изигралъ. Тогава въ душата на Изволски се зароди една безпрѣдѣлна ненавистъ къмъ хабсбургската монархия. Както князь Горчаковъ слѣдъ Берлинския конгресъ не мислѣше за нищо друго, освѣнъ да отмъсти на Бисмарка, ужъ бивши неговъ ученикъ, — тѣй и Изволски бѣ всецѣло обладанъ отъ умразата си къмъ бившия свой приятель, баронъ фонъ Еренталъ. Така почна, въ 1908 год., между Русия и Австро-Унгария единъ прикригъ, но безпоощаденъ дуелъ, който трѣбваше да свърши съ смъртѣта на послѣдния.

Въ туй направление на своята политика Изволски намѣри силна подкрѣпа въ руското обществено мнѣние. Въ цѣла Русия присъединението на Босна и Херцеговина бѣ разбрано като едно покушение върху славянството. Въннението, прѣдизвикано по този поводъ, взе веднага политическа форма. И отъ тогава вече се начева въ Русия едно възраждане на славянофилството съ огледъ къмъ европейската политика.

Не по-малко силна поддрѣжка намѣри Изволски въ Лондонъ и Парижъ. Отъ 1903 год. Франция и Англия се стараеха да привлечатъ къмъ основаната отъ тѣхъ група и Русия. Опититѣ връзка въ туй отношение първоначално безуспѣшно. При срѣщата въ Бюрке, въ 1905 год., Вилхелмъ II бѣше успѣлъ да увлѣче Николая II до тамъ, че двамата подписаха единъ мимолѣтенъ договоръ, къмъ който мислѣха да присѣднватъ и Франция. Дѣйствително, въ 1908 год. прѣзъ пролѣтѣта, въ свиждането си въ Ревалъ, рускиятъ царъ и английскиятъ кралъ бѣха постигнали нѣкво споразумѣние, но прѣдъ видъ на колебливостѣта на Николая II и силното влияние на германофилскитѣ кръгове въ Петроградъ, руско-английското споразумѣние не можеше да се счита още закрѣпнало. Каго усвоихъ шумно протеснитѣ на Изволски противъ Австро-Унгария, Англия и Франция гледаха да се ископае по-дълбоко пропастьта между Виена и Петроградъ, за да се хвърли Русия окончателно въ обятията на Сълапението.

Такава бѣше атмосферата, която присъединението на Босна и Херцеговина създаде въ Европа. Въ тази атмосфера Сърбия, като мжченица, не можеше да не прѣдизвика най-живъ и симпатиченъ интересъ къмъ себе си. Отъ тази благосклонностъ тя сумѣ да се възползува въ най-голѣми размѣри. Скъсѣврѣменно тя не прѣнебрѣгна нищо, за да възбуди недовѣрне отъ страна на Съслапението къмъ България.

Прогласяването на българската независимостъ стана едноврѣменно съ присъединението на Босна и Херцеговина. Каква общностъ имаше между тия двѣ събития внѣзъ отъ тѣхната дата? Доколко се простиратъ нашитѣ свѣдения, инициативата за нашата независимостъ бѣ взета отъ правителството на г. Малиновъ безъ прѣдварително споразумѣние съ Виена. Повѣроятно е, че баронъ Еренталъ прибѣрза, като узна намѣренята на България. Въпечатлението въ чуждия свѣтъ бѣ, обаче, съвсѣмъ обратно. Въннниятъ паралелизмъ между постъпката на България и оная на Австро-Унгария даде да се мисли, че между София и Виена е имало заговоръ, въ който българскиятъ кабинетъ е игралъ ролята на орждис.

На какво се дължеше това погрѣшно убѣждение? Най-напрѣдъ на едно равсждение à priori: когато двѣ държави вървятъ едновременно въ едно и сждо направление, естествено се поражда впечатлението, че по-малката върви подиръ голѣмата. Къмъ това, обаче, се прибавиха всеобщитѣ подозрѣния къмъ царь Фердинанда като австрийски агентъ и тѣ сж, които отъ едно умозаключение направиха една легенда.

Въ дѣйствителностъ, царь Фердинандъ бѣ само русофобъ, но не и австрофилъ. Неговитѣ отношения съ австрийския дворъ не сж били никога сърдечни. За Австро-Унгария той е държалъ смѣтка дотолкова, доколкото тя му се е прѣдставявала като противовѣсъ на Русия. Царь Фердинандъ хранѣше симпатии само къмъ два народа: маджаритѣ и французитѣ. Неговата мечта е била до 1913 год. да върви съ Франция и чрѣзъ нея да се пази отъ Русия. Ако той не можа да слѣдва постоянно тази политика, това се дължи на обстоятелството, че въ Изтокъ Франция, вмѣсто да влияе на Русия, вървѣше подиръ ѝ.

Каквито и да сж били, впрочемъ, интимнитѣ влѣчения на царь Фердинанда, тѣ не бѣха опрѣдѣляющи за момента, въ който биде прогласена българската независимостъ. Този моментъ биде прѣдизвиканъ отъ самата Турция. Не говоримъ за инцидента, станалъ съ г. Гешовъ въ Цариградъ: и безъ този инцидентъ положението щѣше да биде сждото. Кризата въ турско-българскитѣ отношения произлѣзе отъ причини много по-сжществени. Революцията бѣ извършила дълбокъ прѣвратъ въ психологията на турскитѣ управляющи кржгове. У тѣхъ се породиха нови амбиции, които си поставиха за цѣль да повърнатъ Турция къмъ ролята и могществото на нейното минало. Отъ васалнитѣ връзки на България, тѣй безобидни прѣвъ царуването на Абдулъ Хамида, тѣ искаха да направятъ една дѣйствителностъ. Тѣхното намѣрение бѣ, съ една рѣчь, да доведатъ малко по малко България до известно дипломатическо подчинение. Прѣдъ тази перспектива никое българско правителство не можеше да остане равнодушно. Ясно бѣ, напротивъ, че васалнитѣ отношения на България трѣбваше да се скашатъ прѣди новиятъ режимъ въ Турция да се закрѣпи и да събере срѣдства за дѣйствие. Тия сж съображенията, които ускориха прогласяването на нашата независимостъ. Трѣбва да се отблѣжи, че съображения отъ сждото естество накараха и Австро-Унгария да прибѣрза съ присъединението, защото и тя имаше основание да се безпокои отъ бъдещата турска политика спрѣмо двѣтѣ окупирани области, които формално принадлежеха на турската империя. Тази аналогия въ причинитѣ донесе именно паралелизма въ инициативитѣ на България и Австро-Унгария.

Възможно е, най-сетнѣ, царь Фердинандъ да бѣ потърсилъ прѣдварително една осигуровка отъ Виена; това бѣ доста въ неговитѣ навици, защото той обичаше тайнитѣ и косвени пжтици. Но положително изглежда, че кабинетътъ на г. Малиновъ, който вървѣше по своя собствена пжть, нито бѣ обвързанъ съ Австро-Унгария, нито бѣ разположенъ да помага на нейната политика.

При все това, подозрѣнието остана, че България била влѣзла заедно съ Австро-Унгария въ единъ заговоръ, насоченъ едновременно срѣщу Сърбия и Слгшението. Въ Парижъ и Лондонъ това подозрѣние бѣше по-прикрито; въ Русия то взе много негодующа форма. Повикътъ, че България на Фердинанда е орждие на Австро-Унгария и врагъ на славянството — повикъ, който отъ 1895 година бѣ почналъ да заглѣхва — пакъ се събуди, повличайки съ себе си желанието да се даде еднажъ единъ жестокъ урокъ на България, който да ѝ служи за назидание. Отзвукъ отъ това настроение намираме въ заканага, изразена отъ Изволски прѣдъ срѣбскитѣ прѣдставители въ Парижъ и Лондонъ, на които той бѣ казалъ, че България ще почувствува скоро послѣдствията отъ своята лоша политика.

Колкото голѣмо и да бѣ недоволството на Изволски отъ България, то блѣднѣше прѣдъ умразата му къмъ Австро-Унгария. Да вземе единъ реваншъ срѣщу баронъ Еренталъ и, по-нататкъ, да парализира и унизи хабсбургската монархия, — за пълното ѝ унищожение тогана не мислѣше никой, — бѣ амбицията, на която Изволски подчини всецѣло руската политика.

Въ плана на дѣйствиe, начертанъ срѣщу Австро-Унгария, едно важно участие бѣ отредено на славянскитѣ държави на Балкана. Ето защо въ сжитѣ разговори, въ които застрашаваше България съ лоши сѣтнини, Изволски прѣпоръчваше едно споразумѣние между България и Сърбия подъ егидата на Русия. При кабинета на г. Малиновъ непосредствени опити за сближение съ Сърбия не станаха; националистическата традиция на демократитѣ не ги прѣдполагаше къмъ подобни начинания. При г. Малинова прѣговори се започнаха направо съ Русия, която бѣ приела да служи като звено между България и Сърбия. Тия прѣговори отидоха много напредъ, но безпокойниятъ духъ на царъ Фердинанда ги прѣкрати, като свали внезапно правителството.

Г. Гешовъ не бѣ поставенъ въ течение на прѣговоритѣ водени отъ него-вия прѣдшественикъ. Търсейки нови пжтища за българската политика, него-виятъ кабинетъ самъ дойде до заключението, че срѣщу агресивнитѣ планове на младотурцитѣ се налагаше едно групиране на балканскитѣ държави.

Въ очитѣ на България балканскитѣ съюзъ бѣ насоченъ срѣщу Турция. За Сърбия, обаче, той имаше значениe и като прѣграда срѣщу Австро-Унгария, противъ която България се бѣ задължила по договора да даде, въ случай на война, и часть отъ своята войска. За Русия сръбско-българскитѣ съюзъ бѣ прѣимуществено една комбинация насочена срѣщу австро-унгарската политика. Такова бѣ схващането въ Парижъ и Лондонъ.

Между туй избухна балканската война.

(Слѣдва).

Българскиятъ въпросъ въ между- народната политика

(Дипломатически бълѣжки)

II

Има една легенда, че Русия ни тласнала въ войната срѣщу Турция. Тази легенда е лишена отъ всѣко основание. Истината е, че руситѣ ни отклоняваха отъ това намѣрение, защото мислѣха, че България ще бѣде бита и че тѣ ще трѣбва да я спасяватъ. Езикътъ, държанъ отъ Сазонова прѣдъ българскиятъ пълномощенъ министъръ въ Лондонъ г. Маджаровъ, въ самото начало на нашата мобилизация, не оставя мѣсто за никакво съмнѣние. Съ не по-малка енергия на българското правителство се дадохъ съвети за благоразумие и отъ Франция и Англия. Постѣпки въ сжщия смисълъ сж били направени, разбира се, и въ Бѣлградъ и Атина.

Съглашението бѣ противъ войната, но съ голѣмо задоволство посрѣщана нейната рязвка. Побѣдата на балканския блокъ прѣдставляваше за него слѣднитѣ три голѣми прѣимущества.

1) Ослабваше се военната сила на Турция, която, макаръ и не формално свързана съ тройния съюзъ, клонѣше рѣшително къмъ Германия;

2) Безъ да се знае още, какво ще бѣде окончателното разрѣшение на македонския въпросъ, ясно бѣ, че се прѣсичаше вече пътятъ на Австро-Унгария къмъ Егейското море;

3). Балканскиятъ блокъ, слѣдъ показаната вече отъ него сила, и чрѣзъ тоа размахъ на могѣществото, което той щѣше да добие съ новитѣ земи отнети отъ Турция, се явяваше вече като единъ съюзникъ, който нарушаваше въ ущрѣбъ на тройния съюзъ сжществуващото до тогава равновѣсие на военнитѣ сили на двѣтѣ групи въ Европа.

Всички балкански съюзници се радваха на живи симпатии въ странитѣ на Съглашението. Но най-голѣма бѣ популярността на България. Нашитѣ побѣди въ Тракия, този молниеносенъ устремъ, който въ нѣколко седмици заведе нашитѣ полкове прѣдъ вратитѣ на Цариградъ издигна престижа на българското име до необикновена висота. Въ деня, когато г. Теодоровъ, идеецъ отъ Петроградъ

и Лондонъ, заяви на редактора на единъ вѣстникъ въ Парижъ, че балканскиятъ блокъ гуря на разположение на Съглашението 1,200,000 щика, обявването отъ България нѣмаше вече прѣдѣли. . .

Какъ се случи, че този възторгъ малко по малко почна да ослабва, се прѣвѣрна въ хладна, стана недовѣрие? Отговаря се: 16 юни! Безъ съмнѣние, тази дата означава кулминационния пунктъ. Обаче, трагедията бѣ почнала отъ по-рано.

Най-напрѣдъ се изстуди къмъ насъ Русия. Когато, слѣдъ падането на Одринъ, тѣли водени отъ славянофили трѣгнаха да манифестиратъ прѣдъ българската легация, войската ги разгони съ нагайки. Това ставаше прѣзъ мартъ. Обратътъ на Русия бѣ почналъ по-рано.

Между насъ и Русия имаше единъ старъ боленъ въпросъ: Тракия. Считайки се за прѣдопрѣдѣлени наследници на турцитѣ въ Цариградъ, руситѣ не разбираха това наследство безъ Одринъ. Затова именно Одринъ е изключенъ отъ Санъ-Стефанска България. Когато г. Малиновъ почна съ Русия своитѣ прѣговори за съюзъ, едно отъ главнитѣ прѣпятствия, които се изпрѣчаха прѣдъ него, бѣ Одринъ. Този въпросъ не бѣ разрѣшенъ, когато обявихме войната. Слѣдъ нашитѣ побѣди, обаче, рускиятъ царъ склони да се даде Одринъ на българитѣ. Това бѣ една голѣма отстъпка; но тя означаваше вече крайниятъ прѣдѣлъ на руското снизхождение.

Ние минахме този прѣдѣлъ. Пойскахме Родосто. Да сме ние въ Родосто, това значи да се изключи за винаги руското владичество надъ Дарданелитѣ. На това Русия можеше да се съгласи само слѣдъ една загубена война. А ние искахме отъ руситѣ тази жертва тѣкмо тогава, когато се нуждаехме най-много отъ тѣхното добро разположение.

Тази неразумно проявена претенция върху Родосто отбѣлѣзва единъ пагубенъ моментъ въ руско-българскитѣ отношения. Пропастьта, изкопана между Русия и насъ въ 1886 г., стана сега по-дълбока, макаръ да бѣ невидима. Дѣйствително, прѣзъ Стамбуловия режимъ ние се явихме само като врагове на руското влияние. Сега, прѣдъ мѣродавнитѣ кръгове въ Петроградъ, минахме като съперници на рускитѣ домогвания. Разликата, за която я дѣви, е грамадна.

Ако руситѣ бѣха добри наблюдатели, тѣ щѣха да разбератъ, че Родосто бѣ по-скоро една амбиция на царъ Фердинанда, нежели едно стремление на нашия народъ; че, ако нѣкои българи подкрепиха тази амбиция, направаха го не отъ желание да оспорватъ вѣковния завѣтъ на руситѣ, но отъ чистосърдечна вѣра, че Русия ще ни даде охотно каквото искаме, защото е наша освободителка, радва се на побѣдитѣ ни като на свои и гледа като на свои на нашитѣ печалби. Руситѣ не простиха нито амбицията на царъ Фердинанда, която бѣ прѣсмѣтната, нито увлѣчението на нѣкои български политици, което бѣ наивно. Тѣ смѣсиха наедно българитѣ съ монарха имъ. И теглиха за България изобщо едно заключение колкото прѣвратно въ своята основа, толкова и тежко съ своитѣ послѣдствия. За рускитѣ управляющи сфери, дѣйствително, още отъ възцаряването на Александра III, една много голѣма България се считаше нежелателна; но сега тя вече се показваше опасна. Тоя вратоломенъ пътъ изменихме въ нѣколко седмици, безъ да подозре това българскиятъ народъ, доверчиво ликующъ отъ своитѣ побѣди.

Докаго отъ една страна така нещастно настроихме Русия спрямо насъ, докосвайки се до единъ същественъ за нея интересъ — владѣнието на Дарданелитѣ, отъ друга страна събитѣ положиха успѣшни старания, за да възбудятъ спрямо България подозрѣнията на Съглашението изобщо. За тази агитация срѣщу насъ дадоха храна главно посѣщениата на г. Данева въ Будапеща и въ Виена.

Върху своеврѣменността на тия посѣщениата на г. Данева може да се спори. Вънъ отъ всѣко съмнѣние е, обаче, какво тѣ не съдържаха никакъвъ

отгънъкъ спрѣмо Сърбия. Напротивъ, мисията на г. Данева, както самъ той я схващаше, бѣ отъ естество да ползува еднакво Сърбия, както и България.

Когато г. Даневъ се сирѣ въ Австро-Унгария, двѣ кризи застрашаваха балканския съюзъ. Отъ една страна кризата, прѣдизвикана съ претенциитѣ на Ромъния върху Сидистра; отъ друга страна, намѣсата на Австро-Унгария противъ сръбскитѣ домогвания въ Албания. По първия въпросъ, г. Даневъ моли австро-унгарската дипломация да даде въ Букурещъ съвети на благоразумие; по втория въпросъ, ходатайствува, щото Австро-Унгария да смегчи своето становище спрѣмо Сърбия. И въ двѣтѣ посоки неговата инициатива бѣ умѣстна. Но има случаи, въ които не важатъ толкова намѣренята на хората, колкото впечатлението, което се създава за тѣхъ.

Сърбитѣ положили всички възможни усилия, за да бжде въ Парижъ, Петроградъ и Лондонъ много лошо впечатлението отъ Даневата мисия въ Австро-Унгария. Искрено ли бѣше безпокойствието, което проявиха по тоя случай сърбитѣ? Това е възможно. Сърбитѣ иматъ болезнена мнителностъ. Тѣ много лесно вѣрватъ въ това, за което самитѣ тѣ сж способни. Но нападната отъ тѣхъ тревога далечъ надминаваше вътрѣшното имъ чувство. Тѣ я раздухаха умислено да отропятъ чрѣзъ едно съмнѣние благоприятната за България атмосфера, която бѣха и създали въ странитѣ на Съглашението побѣдитѣ и героизма на нейнитѣ войници.

За нещастие, срѣщу България сжществуваха стари съмения на недовъріе. Годината 1908 бѣ оставила легендата, че ние сме били, при прогласяването на независимостта си, въ заговоръ съ Австро-Унгария. Не бѣ трудно за сърбитѣ да разпространяватъ мѣлвата, че пктешествието на г. Данева имало за цѣль да възобнови между София и Виена старитѣ тайни връзки. Личността на царъ Фердинандъ даваше голѣма вѣроятностъ на тия прѣдложения. Знаеше се, че той обича задкулиснитѣ игри и тайнитѣ пктица. Никой за това не намираше странно, че неговиятъ безпокоенъ духъ е могълъ да търси въ Виена и Будапеща елементи за нѣкоя нова маневра.

Едно своевременно усилие отъ наша страна, развито въ дипломацията и слѣдъ общественото мнѣние, можеше да разсѣе подозрѣнията, повдигнати срѣщу българската политика. Но ние не стумѣхме да дадемъ нужния отпоръ на сръбското дѣйствиє нито въ една отъ неговитѣ враждебни посоки: както оставихме да се образуватъ още прѣвъ януарий 1913 год. единъ сръбско-грѣцки заговоръ срѣщу насъ, тѣй оставихме и сръбската пропаганда противъ насъ безпрѣпятствено да се развива въ странитѣ на Съглашението.

Когато тайната криза въ сръбско-българскитѣ отношения взе формата на явенъ конфликтъ, сръбската теза бѣ взела въ столицитѣ на Съглашението голѣмъ прѣвъсъ. Не говоримъ за аргументитѣ, които г. Пашичъ бѣ изнесълъ противъ точното изпълнение на договора отъ 1912 год.; тази софистика бѣ много сложна, за да упражни голѣмо влияние върху умоветѣ въ странство. Сърбитѣ завладѣха общественото мнѣние съ други срѣдства. Тѣ успѣха да създадатъ въ Петроградъ, Лондонъ и Парижъ едно силно разположение да се мисли:

1-о. Че, слѣдъ като разби турцитѣ съ военната помощъ на Сърбия и си обезпечи своитѣ териториялни придобивки съ дипломатическото съдѣйствиє на Съглашението, България ще се обърне отново къмъ Австро-Унгария, като възкреси връзкитѣ отъ 1908 год.;

2-о. Че Сърбия, бидейки по своето географическо положение, първата прѣграда срѣщу Австро-Унгария и, по своитѣ национални възжеления, естествения нейнъ врагъ, сърбитѣ трѣбвало да владѣятъ Вардарската долина, защото само тѣ имали едновременно историческото призвание и искрената воля да затворятъ пътя на германизма къмъ Солунъ и Егейското море.

3-о. Че австро-унгарската дипломация, чрѣзъ старото си влияние надъ царъ Фердинанда и чрѣзъ събиркосновението си съ г. Данева, дѣйствувала въ

София за разрушението на балканския блок и за една война срѣщу Сърбия.

При такова претенциозно освѣтление сърбитѣ успѣха да прѣдставятъ нашия споръ съ тѣхъ върху Македония, договора и арбитража. Чрезъ тая ровна легенда нашето поведение срѣмо Сърбия биде още отъ самото начало опорочено въ очитѣ на Съглашението. Колкото по-енергично се показваше българското правителство въ своето становище досѣжно неприкосновеността на договора отъ 1912 год., толкова повече се затвърдяваше въ Лондонъ, Парижъ и Петроградъ заблуждението, че ние дѣйствуваме по съвѣтитѣ и ржководството на Австро-Унгария. И когато почна безумната война срѣщу Сърбия, за Съглашението нѣмаше вече съмнѣние, че нашето настжшение е начало на изпълнение на единъ австро-български таенъ планъ срѣщу Сърбия и че заповѣдта отъ 16 юни, дадена отъ София, е била диктувана въ Виена като увѣнчание на заговора на царь Фердинанда и на г. Данева съ Австро-Унгария.

Това заблуждение обяснява напълно гнѣва на Съглашението, съвѣтъ, даденъ на Ромжия да мине Дунава, жестокостта на Букурещкия миръ. То господствува, въ извѣстна мѣрка, и по-нататжшнитѣ отношения на Съглашението къмъ България.

Идемъ сега до единъ периодъ, за който е рано да се говори, защото още не е приключенъ. Ще отбѣлжамъ въ него време само нѣколко момента, които идатъ като продължение и иллюстрация на нашата основна мисль досѣжно съприкосновението на България съ нѣкои голѣми европейски интереси.

Видѣхме въздѣйствието, което сж имади върху международното положение на България, Дарданелитѣ, Егейското море, Вардарската долина. Съюзътъ ни съ Германия трѣбваше да ни сблъска съ други два голѣми интереса на Европа: пжтя Хамбургъ — Багдадъ, Дунава и устията му.

Конфликтътъ ни съ Германия по добруджанския въпрос не е още изясненъ прѣдъ общественото мнѣние. По него ще се пише тепърва. Но бждецитѣ разоблачения ще могатъ само да хвърлятъ свѣтлина върху разнитѣ перипетии на дипломатическата борба; колкото се отнася до сблъскването на двѣтъ тези, тая на кабинета Радославовъ и тая на Германия, то може да се обясни още сега. Германия не допускате присъединението на сѣверна Добруджа къмъ България по двѣ причини:

1-о. Защото не искаше, щото устията на тая голѣма търговска артерия, Дунава, да бждатъ отъ една страна руски, отъ друга — български;

2-о. Защото не искаше, и двата пжтица за Цариградъ — пжтя по сухо прѣзъ София и пжтя по море, прѣзъ Кюстенджа, да сж въ български ржцѣ.

Слѣдъ примирието около България почна играта на други голѣми европейски интереси. Тая игра, ако бѣ станала въ друго време, можеше да бжде отъ велика полза за нашето бждеще. Но тя се случи, когато надъ насъ тежи споменътъ отъ войната. Не трѣбва да се мисли, обаче, какво нашата важность е завинаги заличена. Ние се намираме сѣмо въ временно затъмнение. Но съ трудъ и мждростъ и отъ него ще излѣземъ. Докато стоимъ на тоя голѣмъ кръстопжтъ, гдѣто ни е поставила историята, все ще дойде день, нашиятъ народъ да добие цѣна и нашиятъ гласъ да се чуе.